

Ústav vedecko-technických informácií pre pôdohospodárstvo Nitra
Informačné stredisko pre Európsku úniu

Má európske poľnohospodárstvo budúcnosť?

(Výber zo správy Chrisa Haskinsa „Is there a future for European farming?“, publikovanej
Centrom pre zahraničnú politiku v novembri 2002)

Vypracovala: Ing. Monika Bokorová
Kordinátor: Doc. Ing. Peter Serenčేశ, PhD.

február 2003

O projekte

Európu čakajú v budúcich mesiacoch dve veľké udalosti – otvorenie sa EÚ smerom na východ spojené so vstupom 11 nových a chudobnejších členských štátov a otvorenie sa európskych trhov pre chudobnejšie krajiny sveta, na základe dohôd z Doha. Väčšina ľudí súhlasí s týmito cieľmi, hoci s nimi súvisia veľké problémy.

Ak má byť rozširovanie EÚ úspešné, musí sa radikálne reformovať 30 rokov stará SPP, založená na protekcionizme a subvenciách ohrozujúcich trh. Ak je cieľom férovejší obchod s chudobnými krajinami, potom sa musia eliminovať bariéry chrániace trh s potravinami, vyplývajúce zo SPP, a jej deštruktívny dumping na prebytky potravín na svetových trhoch.

Tento projekt mal tri ciele:

1. pozrieť na problém očami európskych daňových poplatníkov, spotrebiteľov, environmentalistov, politikov a najmä farmárov, aby sa podnietila európska mienka k schváleniu reformy agendy.
2. vysvetliť, prečo je práve teraz najvhodnejší čas na reformu.
3. navrhnuť politický „cestovný plán“, ktorý nám ukáže, ako by sa mali tieto reformy uskutočniť, aby bolo rozšírenie EÚ úspešné.

Za týmto účelom sme zorganizovali semináre v Berlíne, Varšave a Paríži. Jeden člen nášho tímu je Dán a máme poznatky z niektorých ďalších členských štátov, ako aj od Komisie. V minulosti sa britskí zástancovia reformy SPP príliš sústreďovali na ich národné priority a málo sa venovali názorom iných štátov.

Domnievame sa, že dobrá európska poľnohospodárska politika by mala spĺňať tieto kritériá:

1. Farmári v Európe by mali byť naďalej podporovaní, ale súčasný systém trhových subvencií a ochranných bariér sa musí zrušiť.
2. Politika musí zabezpečiť kultúru podnikania medzi európskymi farmármi, s tým, že štátnu podporu si budú musieť zaslúžiť a nebudú mať na ňu automaticky právo.
3. Politika musí zabezpečiť dostatočné množstvo bezpečných, prijateľných a výživných potravín.
4. Európska podpora pre poľnohospodárstvo by mala smerovať priamo na politiku, ktorá by chránila životné prostredie, prispievala k rozvoju vidieckej ekonomiky, spĺňala ostatné sociálne ciele a zohľadňovala najmä potreby vidieckych komunít, ktoré z dôvodu lokalizácie, klimatických a pôdnych podmienok nemôžu efektívne konkurovať na voľnom trhu.
5. Európska politika by mala dať národným a regionálnym vládam flexibilitu pri vyjadrení lokálnych environmentálnych a sociálnych potrieb, a súčasne zabezpečiť, že lokálne zásahy nenarušia efektívnosť jednotného európskeho trhu.

6. Pri vytváraní svojej politiky, by mali inštitúcie v EÚ a národné a regionálne vlády zohľadniť všetky hľadiská – environmentálne, trhové, spotrebiteľské, sociálne a zahraničné záležitosti, turistiku a financie, ako aj poľnohospodárstvo – a zabezpečiť, aby sa diskutovalo o záujmoch všetkých akcionárov. Reforma by mala byť neoddeliteľnou súčasťou agendy vyplývajúcej zo summitu v Nice.
7. Poľnohospodárske reformy by mali byť kompatibilné so záujmami nových členských krajín EÚ.

Úvod

Keďže EÚ čaká významné rozšírenie smerom na východ a značná redukcia trhovej podpory a ochranných bariér pre poľnohospodárske produkty, mnohí farmári v EÚ sa obávajú, že nebudú schopní prežiť. Napriek vysokej úrovni podpôr, ktoré v súčasnosti využívajú, mnohí farmári už teraz zaznamenávajú najhorší pokles príjmov za celé generácie a ich počet rapídne klesá.

Hlavným dôvodom súčasných problémov je kolaps globálnych cien poľnohospodárskych komodít, keď sa napr. Ukrajina chystá predať pšenicu za 45£ za tonu, ale britskí a americkí farmári by mohli dostať okolo 80£. Posilnenie eura voči nedolárovým menám znevýhodnilo farmárov EÚ. Utrpeli najmä britskí farmári, keďže libra posilnila oproti euro z ekvivalentu 1,35 v roku 1994 na približne 1,60 v súčasnosti. Narušenie systému, vyvolané SPP a výmennými kurzami viedlo k tomu, že pšenica produkovaná v Anglicku sa vyvážala v septembri 2002 do New Yorku, pretože bola lacnejšia ako pšenica vyprodukovaná v USA. Aj McSharryho reformy z roku 1992 podstatne zredukovali úroveň trhovej podpory, i keď ju nahradili priamymi platbami na základe obhospodarovanej výmery a počtu zvierat.

Európsky trh s hovädzím mäsom bol negatívne ovplyvnený ochorením BSE, ktoré otriaslo dôverou spotrebiteľov v tento produkt a súčasne farmári museli znášať oveľa väčšie náklady, vzhľadom na nariadenia. Nepriaznivo to ovplyvnilo aj export hovädzieho mäsa. Epidémia SLAK v Británii bola veľmi nákladná, hoci najviac postihnutí farmári dostali značné kompenzácie. Odvetvie produkcie bravčového mäsa v EÚ bolo postihnuté chorobami a cyklickými prebytkami. Sú tu pochopiteľné obavy, že prísna a nákladná legislatíva v oblasti životného prostredia, potravinovej bezpečnosti, welfare zvierat a pracovných podmienok dostane európskych farmárov do značnej nevýhody oproti producentom a spracovateľom v rozvojových krajinách. Farmári sa obávajú, že ich čaká osud európskeho textilného priemyslu, ktorý bol zdecimovaný lacným dovozom.

Napriek tomu, niet pochýb o tom, že európski farmári sú chudobnejší v porovnaní s ľuďmi pracujúcimi v ostatných sektoroch hospodárstva, než tomu bolo pred 30-mi rokmi, hoci v absolútnom vyjadrení sú na tom oveľa lepšie.

V povojnových rokoch, kedy bola väčšina ľudí v Európe chudobná, boli na tom farmári rovnako ako ostatní. Pretože v dôsledku vojny bol stále nedostatok potravín, farmári boli podporovaní, prostredníctvom subvencií, aby produkovali čo najviac potravín. Potraviny sa zväčša predávali lokálne, z lokálnych zdrojov za lokálne ceny. Keďže ľudia boli chudobní, boli ochotní vykonávať neatraktívnu manuálnu prácu na farmách.

V súčasnosti je však potravín nadbytok a farmári v EÚ považujú svoju produkciu za obmedzovanú komplikovaným systémom kvót a nariadení týkajúcich sa „pôdy vyňatej z obrábania“. Väčšina európskych spotrebiteľov využíva radšej národné supermarkety ako lokálne obchody a tieto supermarkety využívajú ich kúpnu silu a zdroje lacnejších dodávok, tak v rámci EÚ aj mimo nej, čím tlačia ceny nadol. V dôsledku toho v súčasnosti vymizla dominancia producentov na trhu a v dnešnom svete je spotrebiteľ „kráľom“. Pred 50-mi rokmi sa pravdepodobne 50% disponibilného príjmu ľudí v západnej Európe minulo na potraviny. V súčasnosti je to menej ako 15% a v Británii a Nemecku dokonca menej ako 10%.

Ešte donedávna väčšina ľudí v Británii využívala potraviny ako zdroj energie nevyhnutnej pre prácu a prežitie. Táto situácia pretrváva v rozvojovom svete. Ale za posledných 50 rokov ľudia na blahobytnom západe, ktorí žili a pracovali skôr sedavo než fyzicky aktívne, považovali potraviny za bežnú formu pôžitku. To viedlo, okrem iného k alarmujúcemu nárastu obezity a zníženému dopytu po potravinách s vysokým obsahom tuku, čo je zlé najmä pre farmárov.

Ironicky, hoci počet pracovníkov v poľnohospodárstve výrazne klesol, európske poľnohospodárstvo, viac než ktorékoľvek iné odvetvie hospodárstva, trpí nedostatkom pracovnej sily, pretože tí (predchádzajúca generácia), ktorí boli pripravení zberať zeleninu za každého počasia a pri vynaložení značného fyzického úsilia, si hľadajú atraktívnejšiu prácu. A teda v čase, kedy sa vyvoláva veľký rozruch okolo možných následkov masovej migrácie do EÚ, domáce odvetvia európskeho poľnohospodárstva náročné na pracovnú silu – záhradníctvo, produkcia ovocia, zeleniny, ošípaných a hydiny – by neprežili bez vstupu pracovnej sily emigrantov z východnej Európy. Napr. bolo ťažké nájsť pracovníkov potrebných pre odvetvia náročné na pracovnú silu (ako napr. chov hydiny, produkcia ovocia a zeleniny a chov ošípaných) – ošípané a hydina nie sú atraktívne pre subvencie z EÚ. Hoci sa to čiastočne zmiernilo tým, že sa umožnila migrácia množstva pracovníkov z východnej Európy, krajiny ako Thajsko a Brazília si vytvorili silnú pozíciu na európskom trhu s hydinou a to práve vďaka ich nadbytku lacnej pracovnej sily. Ďalším príkladom sú Kolumbia a Ekvádor, ktoré konkurujú Holandsku na trhu s rezanými kvetmi.

Obrovský pokles stád hovädzieho dobytku a ošípaných v Európe viedol aj k poklesu domáceho dopytu po živočíšnych krmivách, čo prinútilo európskych farmárov zameraných na rastlinnú výrobu obrátiť sa na exportné trhy, ktoré sú vysoko konkurenčné a citlivé. Hoci sú stále dostupné exportné dotácie, v dôsledku McSharryho reforiem z roku 1992 sú značne zredukované. Európski producenti zrnovín neprofitovali zo zvýšeného dopytu po hydine, pretože, ako tu už bolo uvedené, tento trh je čoraz viac uspokojovaný dovozom z Ázie a Južnej Ameriky.

Hoci v porovnaní s ostatnými sektormi nebola situácia poľnohospodárstva za posledných 40 rokov priaznivá, reálne príjmy napriek tomu podstatne vzrástli. Spôsob života roľníkov bol založený na sebestačnosti v potravinách a vykurovacích palivách, s malou kapacitou určenou na nákup niektorých nevyhnutných potrieb. V 60-tych rokoch bola väčšina farmárov vo Francúzsku, Španielsku, Taliansku, Portugalsku, Írsku a dokonca v Nemecku, označovaná za roľníkov. V Británii, Dánsku a Holandsku tradiční roľníci vymizli a už prosperovali veľké rodinné farmy, ktoré predávali svoje živočíšne produkty na mestské trhy.

Odvtedy sa však veľa zmenilo. Hoci spôsob života roľníkov je stále typický pre chudobnejšie krajiny v Stredomorí, inde zväčša vymizol. Ak aj niekde pretrval, súčasní roľníci sa nezaobídu bez televízorov, chladničiek a motorových vozidiel. Je ťažké uspokojiť tieto

nároky, ak je veľkosť farmy len 5 – 10 ha a v súčasnosti až 55% zo všetkých farmárov v EÚ patrí do kategórie fariem menších ako 5 ha a ďalších 12% má farmu menšiu ako 10 ha.

Mimochodom, táto tradícia roľníckeho hospodárenia stále prevláda vo väčšine nových krajín žiadajúcich o vstup do EÚ, hoci aj tu farmári žiadajú rovnaký spotrebný tovar, aký majú zaručený ostatní obyvatelia.

Ako musia farmári reagovať na zmenené podmienky

Pri takýchto problematických podmienkach je prekvapujúce, že poľnohospodárstvo v EÚ sa udržalo na takej úrovni ako sa udržalo, keď muselo zápasiť s nižšími cenami, rastúcimi nákladmi a prísnejšími nariadeniami. Existuje päť dôvodov, prečo tomu tak je:

1. Poľnohospodárstvo stále využíva enormnú štátnu podporu, ktorá dosahuje takmer 40% z príjmov farmárov v rastlinnej výrobe, producentov mlieka, hovädzieho mäsa a oviec. Bez tejto podpory by väčšina fariem nebola životaschopná v existujúcich trhových podmienkach.
2. Farmári profitovali z výnimočného vedeckého a technologického vývoja. Inovácie v oblasti šľachtenia rastlín a zvierat, ochrane rastlín a ochrane zdravia zvierat a boji proti burinám a škodcom zmenili hektárové úrody, produkciu mlieka na dojniciu, produkciu odstavčiat na prasnicu a rýchlosť rastu výkrmového dobytku. Produkčné náklady sa výrazne znížili mechanizáciou mnohých poľnohospodárskych činností, ktoré boli náročné na spotrebu pracovnej sily. Moderné kombajny môžu zožať 30 ha denne, čo je asi desaťnásobne viac ako v predchádzajúcej generácii a rýchlosť zberu, ako aj redukcia nákladov, umožňuje farmárom lepšie sa vyrovnáť s výkyvmi počasia. Vysokozdvížené vozíky odstránili väčšinu ručnej manipulácie na farmách. Moderné automatické dojárne umožnia jednému človeku podojiť 300 kráv, čo je asi päťnásobne viac ako v minulosti.
3. Farmy sa zväčšujú, keďže čoraz viac farmárov využíva technológie, ktoré im umožňujú obrábať viac pôdy a chovať viac zvierat s menším počtom zamestnancov. Na mojom vlastnom príklade môžem uviesť, že za posledných 20 rokov som odkúpil pôdu od siedmich susedov a výmera mojej farmy vzrástla z 80 ha na 300 ha.
4. Kým mnohí farmári v súčasnosti trpia poklesom príjmov, ich aktíva si naďalej uchovávajú svoju hodnotu. Čiastočne je to kvôli tomu, že samotní farmári si udržiavajú vysoké ceny kvôli ich nadšeniu pre vlastníctvo. V krajinách s vysokou populačnou hustotou (napr. Anglicko a Holandsko) a tam, kde sú farmári v blízkosti veľkých miest, rastie dopyt po pôde za účelom výstavby domov a priemyselnej činnosti, a teda aj jej cena. Farmári, ktorí vlastní pôdu ju teda vždy môžu predať a zabezpečiť si tak slušný dôchodok. Tí, ktorí však chcú expandovať môžu často predať menšie pozemky a zisk z predaja využiť na nákup ďalšej pôdy, často bez toho, aby museli platiť daň z kapitálového zisku. Pri neistote, ktorá vládne na svetových finančných trhoch zostáva pôda bezpečnou investíciou. Banky sú ochotné podporovať farmárov v týchto ťažkých časoch, pretože majú istotu v ich aktívach. Dlžníci využívajú najnižšie úroky za celú generáciu. Ak sa náklady na pôžičky udržia na úrovni predchádzajúceho desaťročia, ceny pôdy by mohli klesnúť a mnohí farmári by museli odísť z poľnohospodárstva. V EÚ 30% farmárov nevlastní pôdu a takto nemajú istoty, ktoré majú vlastníci pôdy. K tomuto problému sa vrátim neskôr.

5. Väčšina farmárov veľmi dôvtipne reagovala na zmenu spôsobu života, vyvolanú týmito zmenenými podmienkami. Je to azda najviac viditeľné na klesajúcom počte synov aj dcér profitujúcich z moderného spôsobu vzdelávania, ktorí boli schopní nájsť si atraktívnejšiu prácu v mestách.

Mnohí farmári, zvlášť ich manželky, si našli prácu na čiastočný úväzok v neďalekých mestách, zväčša v odvetví služieb, čím si dopĺňajú príjmy z poľnohospodárstva. Rastúci blahobyt obyvateľov miest ponúka možnosti pre farmárov a ostatné vidiecke obyvateľstvo zamerať sa na turistiku. Francúzski a talianski farmári zrekonštruovali svoje farmy a prenajímajú ich bohatým turistom. V oblastiach Británie (Anglicko, Cumbria, Cornwall, Yorkshir Dales) profitujú z obrovského nárastu celoročných návštev turistov. V Poľsku trávi mnoho obyvateľov Varšavy prázdniny na vidieku v oblasti Sliezska.

V mnohých krajinách boli farmári schopní využiť nadbytočné budovy na nepoľnohospodárske podnikateľské činnosti, hoci plánovacie nariadenia v preľudnených krajinách (ako Británia) znemožňujú diverzifikáciu. Britská vláda, reagujúc na vážny nedostatok obydľí, má za cieľ vybudovať 60% nových domov na „zelenej lúke“, hoci odmieta rekonštrukciu nadbytočných poľnohospodárskych budov. Vedecko-technická revolúcia umožnila farmárom účasť na činnostiach, ktoré im boli predtým nedostupné kvôli geografickému umiestneniu.

V krajinách Stredomoria, a do určitej miery vo Francúzsku, dôverujú ľudia kvalitným, lokálne vyprodukovaným potravinám, ktorých ponuka je široká. V Británii je snaha o vytvorenie trhov, ale kultúra a kvalita navrhovaného predaja často nevyhovuje miestnym obyvateľom.

Európski farmári musia, s rôznym stupňom úspešnosti, navzájom spolupracovať pri znižovaní nákladov prostredníctvom nakupovania vo veľkom. Musia sa deliť o mechanizáciu, aby sa redukovali náklady a spolupracovať pri predaji svojich produktov, vrátane investovania do primárneho spracovania. Skúsenosti z jednotlivých krajín sa líšia. V Dánsku je progresívne odvetvie produkcie ošipaných a mlieka, vrátane spracovania, riadené farmárskymi zväzmi. Prosperujúca holandská produkcia záhradníckych produktov a trh s nimi sú riadené pestovateľmi. Francúzski farmári predávajú svoje zrnoviny prostredníctvom družstiev. Jedným z dôvodov, prečo majú britskí farmári také problémy je, že málo spolupracujú navzájom, čo vedie k vyšším nákladom a nedostatočnému marketingu.

Spôsoby riešenia

Dovoľte mi naznačiť, že dokonca aj po odstránení trhovej podpory, k čomu by myslím mohlo dôjsť, existuje stále životaschopná budúcnosť pre európske poľnohospodárstvo, a to napriek zvýšenej konkurencii zvonku, napriek konkurenčnému znevýhodneniu kvôli nákladom, napriek tomu, že mnohé regióny sú v nevýhode kvôli nepriaznivým klimatickým a pôdnym podmienkam a vzdialenosti trhov a napriek nedostatkom v štruktúre fariem, najmä vzhľadom na farmárov hospodáriacich na prenajatej pôde.

Mnohí ekonómovia považujú skúsenosti Nového Zélandu za spôsob riešenia, čo je však nesprávne. Na novom Zélande sa obrovské náklady na štátnu podporu stali neudržateľnými a boli v podstate zrušené. Teraz farmári prežívajú, hoci majú v dôsledku toho oveľa menej väčších fariem. Farmári na Novom Zélande však profitujú z neustálej devalvácie meny, ktorá je dobrá pre nich, nie však pre zvyšok hospodárstva. V dôsledku toho Nový Zéland, ktorý

v minulom storočí patril medzi šesť najprosperujúcejších krajín sveta, upadá v rebríčku krajín hodnotených podľa výšky HDP na obyvateľa (v súčasnosti je na 17. mieste, pred Gréckom a Portugalskom a za Taiwanom). Argentína, ktorá bola v podobnej situácii, je na tom ešte horšie, keďže jej HDP na obyvateľa je polovicou HDP Nového Zélandu.

Nebolo by reálne očakávať podobnú devalváciu euro oproti ostatným svetovým menám, takže európski farmári musia hľadať riešenie svojich problémov inde.

Prvým uspokojením pre farmárov EÚ je, že zatiaľ čo produkčné subvencie by mali zaniknúť, ak by sa schválila radikálna reforma SPP, Komisiou navrhované strednodobé reformy predpokladajú stálu značnú podporu vidieka zo strany daňových poplatníkov, predstavujúcu takmer 80% súčasnej úrovne. Prirodzene, túto podporu by mali získať farmári za hospodárenie environmentálne udržateľným spôsobom, čo je rozdiel oproti súčasným platbám, ktoré sú zaručené automaticky. Zatiaľ čo daňoví poplatníci v EÚ sú čoraz viac nespokojní s nákladmi na produkčné podpory, boli by ochotní platiť farmárom za starostlivosť o vidiek.

Ďalej, ak EÚ a USA zakázu dumping prebytkov na svetových trhoch, globálne ceny poľnohospodárskych komodít pravdepodobne vzrastú – v prospech všetkých farmárov na svete, vrátane tých európskych (Za predpokladu, že Severná Amerika sa zriekne svojej ochrannej poľnohospodárskej politiky súčasne s EÚ).

Bolo by logické eliminovať produkčné obmedzenia súčasne s trhovými podporami. To by umožnilo európskemu poľnohospodárstvu, ako iným sektorom, expandovať a profitovať ale so spôsobom hospodárenia, ktorý je prijateľný z environmentálneho hľadiska.

Existujú obavy z toho, že by to mohlo viesť k nadprodukcii a kolapsu cien. Ak by k tomu došlo, poľnohospodárske trhy by sa museli prispôbiť situácii, tak ako ostatní. Súčasná SPP však podporuje farmárov, aby obrábali pôdu, ktorá nie je vhodná pre pestovanie plodín a na svojich pozemkoch chovali príliš mnoho zvierat. Žiadny z týchto princípov by sa v budúcnosti nemal uplatňovať, čo by pomohlo znížiť výmeru ornej pôdy v EÚ aj počet zvierat.

Fischlerove návrhy obsahujú aj zmenu systému, ktorý zvýhodňuje veľkých farmárov na systém, ktorý by uprednostňoval menších farmárov. Tento systém by bol výhodnejší pre menších farmárov, ktorí nie sú schopní do takej miery profitovať z expanzie na menej regulovanom trhu.

Európski farmári sa obávajú, že na otvorenom globálnom trhu s potravinami, bez ochranných bariér, by nemohli konkurovať farmárom hospodáriacim na prériách v Severnej Amerike, pasienkoch na Novom Zélande a Austrálii a farmách s cukrovou trstinou v trópoch, ale existujú tri dôvody, prečo by sa mali báť menej:

1. V Európe je mnoho regiónov, ktoré by mohli byť konkurencieschopné na svetových trhoch, vzhľadom na klímu a pôdu. Farmári zameraní na rastlinnú výrobu hospodáriaci na Parížskej nížine, v Šlezvicku-Holštejnsku a vo východnom Anglicku by mohli byť schopní vypestovať obilniny na rovnako dobrej úrovni. (Eliminácia čiastočne neférových subvencií na cukrovú repu v EÚ a USA, by pravdepodobne mohla spôsobiť jej neživotaschopnosť). Producenti mlieka v južnom Írsku a Normandii by mohli konkurovať svetu. Pestovatelia zeleniny v oblasti Brittany, Valencia a Lincolnshire by mohli prežiť za

predpokladu, že by našli pracovníkov na veľmi namáhavú prácu, najmä z nových členských krajín EÚ z východu.

2. Väčšina farmárov v EÚ má veľkú výhodu oproti svojim konkurentom na svetových trhoch, pretože má v blízkosti takmer 400 miliónov bohatých spotrebiteľov, ktorí hľadajú bezpečný zdroj potravín vo svojich obchodoch a supermarketoch. Zatiaľ čo novozélandskí farmári môžu zásobovať Európu maslom a sušeným mliekom s dlhou trvanlivosťou, nemôžu poskytnúť služby na rastúcom trhu s mliečnymi produktmi s krátkou trvanlivosťou, vrátane čerstvého mlieka, jogurtov a mliečnych dezertov a mäkkých syrov. Rastúci záujem o potravinovú bezpečnosť v Európe je trhovou výhodou pre európskych farmárov, ktorí by mali byť schopní zabezpečiť lokálnych spotrebiteľov ľahšie ako ich konkurenti produkujúci potraviny tisícky míľ od trhu. Dopyt po čerstvých potravinách sa rýchlo mení, v závislosti od počasia, čo opäť umožňuje európskym farmárom rýchlejšie reagovať na takéto zmeny spôsobom, ktorý nie je možný pre tých, ktorí sú tisícky míľ vzdialení od trhu.

Vyššie náklady vynakladané európskymi farmármi vzhľadom na nariadenia týkajúce sa životného prostredia, potravinovej bezpečnosti a welfare zvierat sa môžu využiť ako príležitosť pre zvýšenie podielu na trhu vybudovaním väčšej dôvery spotrebiteľov v produkt aj v spôsob hospodárenia. Zaujímavá je skúsenosť Fínska. Fíni sprísnilí poľnohospodárske normy prostredníctvom nákladných nariadení v krajine, kde už klimatické pomery znevýhodňujú farmárov z hľadiska konkurencie. Teraz si fínski farmári v značnom rozsahu udržali a zvýšili svoj podiel na domácom trhu, napriek tomu, že ich ceny musia byť oveľa vyššie, pretože fínski spotrebiteľia veria domácim produktom viac ako dovážaným.

3. V EÚ existuje veľa regionálnych produktov, ktoré môžu získať príplatok na trhu vzhľadom na ich kvalitu a reputáciu. Patria k nim: belgická čokoláda a ardénska šunka, dánske bravčové mäso a syr s modrou plesňou, španielske chorizo a šunka zo Serrana, taliansky olivový olej, grécke olivy Kalamata, škótske hovädzie mäso, anglický stilton syr, francúzske víno atď. Dobré zavedené tradičné značky by mohli naďalej prosperovať spolu s prosperitou vidieckej turistiky, ale ponuka musí byť variabilná a jedinečná.

Niektorí farmári a supermarketky v Európe veria, že by mohli vytvoriť významný trh pre organickú produkciu a Fischlerove reformy by znamenali väčšiu podporu organických poľnohospodárov pri nákladoch, aké majú väčší výrobcovia hospodáriaci intenzívne. Napriek tejto podpore bude organická produkcia oveľa nákladnejšia ako konvenčné metódy. Hoci niektorí kupujúci zaplatia príplatok za potraviny, ktoré konzumujú, väčšina tak neurobí napriek preukázateľným výhodám organických potravín, akými sú štruktúra, chuť a bezpečnosť. Ak sa príliš veľa farmárov preorientuje na organickú produkciu, povedie to k nadprodukcii a príplatok k cenám sa stratí. To sa už stalo v mnohých odvetviach organickej produkcie s katastrofickými dôsledkami. Nadbytok organického mlieka v Dánsku viedol k zrušeniu príplatku k cene. Farmári by mali zhodnotiť možnosti podnikania v oblasti organického poľnohospodárstva a nenechať sa ovplyvniť názormi predajcov a zástancov organického hospodárenia.

Európski farmári by mali naďalej využívať vedu, technológiu a možnosti spolupráce, aby znížili ich trhové náklady a zvýšili produkciu, hoci v budúcnosti využívanie vedy a technológie pravdepodobne posilní konkurencieschopnosť farmárov v chudobnejších

krajinách, ktoré doteraz neboli schopné dostať sa k novým technológiám kvôli nedostatku prostriedkov (situácia by sa mohla zlepšiť dohodami o voľnom obchode).

Bolo by však mylné upierať európskym farmárom právo na využívanie nových technológií, akými sú napr. genetické modifikácie, ak ostatné krajiny legalizovali ich využívanie a tieto technológie sa považujú za bezpečné a kompatibilné s udržateľným rozvojom.

Väčšia spolupráca medzi farmármi ďalej zníži produkčné náklady a posilní ich postavenie na trhu. Farmári, najmä v Británii, ktorí nie sú veľmi ochotní spolupracovať, si musia stanoviť spoluprácu za prioritu, ak si chcú udržať konkurencieschopnosť.

Jednou z výrazných črt európskeho poľnohospodárstva je obrovský rozdiel v produktivite farmárov hospodáriacich v porovnateľných podmienkach. Dokonca aj v súčasnosti mnohí farmári naďalej profitujú, zatiaľ čo ich susedia krachujú. Ak by sa farmári s horšou produktivitou poučili z metód používaných ich efektívnejšie hospodáriacimi susedmi, nemuseli by sa ocitnúť na pokraji zániku. Táto neochota učiť sa od ostatných vyplýva čiastočne z „kultu závislosti“, keď mnohí farmári veria, že spoločnosť im musí pomôcť.

Skupiny supermarketov v Európe sú obviňované z oslabovania pozície farmárov odmietaním ich produktov a zásobovaním lacnejším tovarom z krajín s menej závislými regulačnými normami. Supermarkety by sa mali podrobne preskúmať, aby sa zabezpečilo, že neuplatňujú dvojité normy a farmári by prostredníctvom spolupráce mali posilniť svoju vyjednávaciu pozíciu. Rozdrobené odvetvie reštauračných služieb je najpravdepodobnejším priestorom pre dvojité normy a je ťažšie zvládnuť. Tu je však priestor pre regulačné agentúry.

Nakoniec, ak sklame všetko ostatné, farmári EÚ, najmä menší, ako aj tí, ktorí využívajú všeobecné sociálne a zdravotné zabezpečenie, ktoré nie je dostupné pre farmárov v chudobnejších krajinách, budú naďalej dostávať priame platby od daňových poplatníkov tak dlho, kým sa budú správať zodpovedne.

Ako by mohli pomôcť vlády

Európska komisia, národné a regionálne vlády tiež môžu pomôcť farmárom pri zmene ich spôsobu života a vyrovnaní sa s budúcnosťou. V mnohých krajinách, najmä preľudnených akými sú Anglicko a Holandsko, plánovacie orgány odolávajú požiadavkám farmárov na diverzifikáciu, menovite premenu starých budov na objekty s odlišnou ekonomickou činnosťou. Takéto požiadavky by sa mali prehodnotiť s oveľa väčším pochopením, aby neohrozili životné prostredie. Veľká pozornosť sa venuje názorom ľudí dochádzajúcich na vidiek a vlastníkom druhých (rekreačných) domov na vidieku, ktorí sa málo starajú o tieto záležitosti a majú malé vedomosti o vidieckej ekonomike.

Komisia a národné vlády by mali zabezpečiť migráciu vidieckych pracovníkov z východnej do západnej Európy – príliš často sa tento trend totiž pokladá skôr za sociálnu hrozbu ako za ekonomickú nevyhnutnosť a príležitosť. Primeraný prílev práce imigrantov je potrebný, aby mohli prežiť odvetvia západoeurópskeho poľnohospodárstva náročné na pracovnú silu.

EÚ si, z pochopiteľných dôvodov, vytvorila nadbytok nariadení týkajúcich sa vidieka, ktoré sa zaoberajú znečisťovaním a zvýšila aj počet noriem týkajúcich sa bezpečnosti. Niektoré krajiny potom uplatňovali tieto nariadenia striktným, byrokratickým spôsobom. V tejto súvislosti sa treba zmieniť o dvoch problémoch:

1. Je štátna intervencia vždy riešením, alebo môže uzákonit' najlepšie postupy alebo určitý stupeň samoregulácie prostredníctvom marketingových organizácií farmárov, najmä družstiev, dodávajúc určitú produkciu s menšou byrokraciou a nákladmi?
2. Mali by krajiny, ako Británia, ktoré dodržiavajú smernice EÚ veľmi striktne, schvaľovať prístup jednoduchej, flexibilnej podpory ale zvýraznenej prísnyimi pokutami za nedodržanie (ako to robia americké daňové úrady, s takým úspechom, prostredníctvom postupu samohodnotenia)?

Národné vlády môžu poskytnúť daňové stimuly farmárom, ktorí navzájom spolupracujú, ale mohli by v tomto smere robiť viac, najmä tam (ako v Británii), kde nie je spolupráca veľmi úspešná.

Národné a regionálne vlády majú odlišné postavenie, pokiaľ ide o stupeň podpory poskytovanej na rozvoj vidieka a udržanie služieb na vidieku, vrátane verejnej dopravy a maloobchodu. Francúzsko už bolo v tomto smere veľkorysé. Náklady však môžu byť vyššie v pomere k dosiahnutému zisku, takže je na národných vládoch, aby sa rozhodli, do akej miery je podpora vidieka, zvyčajne za náklady, ktoré by sa poskytli chudobným mestským štvrtiam, pre nich prijateľná. Napr. v Británii ľudia na vidieku uprednostňujú najbližší supermarket pred lokálnym obchodom.

Európska poľnohospodárska činnosť je v súčasnosti skôr o hospodárení s vlastníctvom ako o poľnohospodárskej produkcii. V husto obývaných krajinách a regiónoch stály dopyt po miestach na výstavbu obytných domov a podnikateľských objektov spôsobuje rast cien pôdy, čím sa často samotné poľnohospodárstvo stáva nekonkurencieschopným. Farmári, ktorí sa ocitnú v tejto situácii môžu, bez obmedzení vyplývajúcich z plánovacej legislatívy, doplniť svoje poľnohospodárske príjmy predajom vybranej pôdy. Tí, ktorí chcú potom odísť do dôchodku sú takto zabezpečení. Tí, ktorí chcú expandovať získaním ďalšej poľnohospodárskej pôdy môžu nahromadiť potrebné finančné prostriedky predajom pozemkov vhodných na výstavbu za veľmi vysoké ceny. Niektoré krajiny oslobodzujú svojich farmárov od daní z kapitálových ziskov, ak zisky opätovne investujú do poľnohospodárskej pôdy.

Problémy farmárov prenajímajúcich si pôdu sú v jednotlivých krajinách odlišné, a závisí to od ich počtu a charakteru ich ústavných práv. V Británii, keďže úžitok z vlastníctva sa spája skôr s majiteľom ako s nájomcom pôdy, nájomcom sa zdá nájomné príliš vysoké a bez vlastníctva pôdy si pripadajú veľmi zraniteľní. Majitelia pôdy môžu tiež nájomcom zakázať diverzifikáciu budov a podnikateľskej činnosti, ak dôvody nepovažujú za dobré. Ústavné právo nájomcov by mali prehodnotiť národné vlády, vzhľadom na meniace sa podmienky a keďže je tu aj prvok ľudských práv a prideľovanie štátnej pomoci, Európska komisia môže tiež zaujať stanovisko.

Vlastná predstava európskych farmárov o ich situácii je protichodná a samozničujúca. Na jednej strane sa sťažujú, že bankrotujú, ale predaj poľnohospodárskej techniky v mnohých oblastiach Európy prekvitá. Mnohí si myslia, že britskí farmári, ktorí utrpeli straty dobytká, kvôli epidémii SLAK by mohli opustiť poľnohospodárstvo a uložiť si získané kompenzácie do banky. Drvivá väčšina z nich sa však rozhodla pre obnovu stavov zvierat, čo spôsobuje tlak na ceny chovných zvierat. To naznačuje, že títo farmári prinajmenšom veria v budúcnosť, hoci mnohí z nich nie sú schopní uvažovať o budúcnosti mimo poľnohospodárstva. V októbri

2002 bol britský baran predaný na aukcii v Škótsku za 105 000£ - čo je suma, ktorá je dvojnásobkom predchádzajúcej rekordnej sumy.

Európski farmári neustále žiadajú vyššiu podporu od štátu a Európskej komisie, čím zámerne ignorujú mrhanie celým radom subvencií, ktoré už dostali (95 mld € ročne). To je dôkaz toho, že subvencie neriešia základné príčiny súčasných problémov. Okrem toho je súčasťou problému „kult závislosti“, ktorý prevláda na európskom vidieku. Závislosť od štátneho vedenia ohrozuje podniky a podporuje nečinnosť.

Európska štátna a regionálna podpora pre poľnohospodárske a vidiecke spoločenstvá sa bude ďalej poskytovať, hoci sa zmení z deštruktívnych trhových subvencií na podporu environmentálnych postupov. Ekonomickí puristi môžu argumentovať, že farmárov je treba regulovať a nie platiť im za súlad s dobrými praktikami. Prečo farmári vyžadujú špeciálny prístup?:

- občania v EÚ oceňujú starostlivo udržiavaný vidiek a zdá sa, že sú ochotní farmárom za to platiť.
- v Škandinávii a Francúzsku je silné cítenie sociálnej solidarity s vidiekom, čo je zriedkavé v Anglicku.
- ostatné bohaté krajiny, najmä v Severnej Amerike, pravdepodobne začnú platiť farmárom, takže európski farmári by boli znevýhodnení.
- ak sa otvárajú európske trhy pre farmárov z rozvojového sveta, je tu priestor pre poskytovanie podpory farmárom v EÚ, aby sa eliminovali mnohé konkurenčné nevýhody, ktorým budú vystavení: lacnejšia pracovná sila, nižšia regulácia nákladov atď.

Vzhľadom na všetky tieto dôvody bude EÚ pristupovať k svojim farmárom odlišne, ako k už spomínaným robotníkom v textilnom priemysle. Konečným cieľom, pri prechode od trhovej podpory k environmentálnej forme subvencovania, je zabezpečiť dostatok peňazí v rukách farmárov. V súčasnom systéme sa takmer 20% finančných prostriedkov stratí v rukách sprostredkovateľov a byrokratov. Ak by sa situácia vyriešila, ktokoľvek, s výnimkou sprostredkovateľov, bude na tom lepšie. Existuje tu však nebezpečenstvo, že environmentálna byrokracia pohltí príliš veľa prostriedkov z environmentálneho rozpočtu.

Podstatné je tiež to, že farmári by mali získať environmentálne subvencie a nebude sa im platiť za existenciu. Aby získali podporu, musia preukázať, že aktívne produkujú ako environmentálne uvedomelí farmári. Toto môže byť problémom na odľahlých farmách s nevhodnými pestovateľskými podmienkami. Tu bude, bez špeciálnej pomoci, poľnohospodárstvo upadať a pôda zostane zanedbaná. Už sa to stalo v niektorých oblastiach Francúzskeho stredného masívu. Daňoví poplatníci sa musia rozhodnúť, či tento trend budú alebo nebudú chcieť spomaliť.

Záver

Poľnohospodárstvo, ako ktorokoľvek iné odvetvie, musí byť pripravené premyslieť svoju stratégiu, spôsob činnosti a štruktúru, aby sa vyrovnalo so zmenenými podmienkami. Fischlerove návrhy a podmienky SOO podporujú férový svetový trh s potravinami a sú obrovskou výzvou pre európskych poľnohospodárov, keďže sa očakáva vstup 11 nových členských štátov s veľkým, hoci zastaralým poľnohospodárskym sektorom. Mnohé trendy, ktoré sa už uskutočňujú – hospodárenie na čiastočný úväzok a diverzifikácia vidieka – sú vítané, nevyhnutné a mali by podporiť rozvoj.

Tí, ktorí veria, ako mnohí konzervatívci v Británii, že budúcnosť poľnohospodárstva je len vo vzkriesení minulosti sa mýlia. Napriek všetkým svojim nedostatkom je európske poľnohospodárstvo v oveľa lepšej forme, ako bolo v predvojnovom období. Farmári sú oveľa zodpovednejší z environmentálneho hľadiska, ako bola predchádzajúca generácia. Tento zlepšujúci sa trend musíme podporiť.

Dalo by sa namietat', že na nechránenom voľnom trhu by farmárov EÚ mohol postihnúť osud baníkov, staviteľov lodí a textilného priemyslu. Ja si to však nemyslím. Pre všetky dôvody, ktoré som tu uviedol, bude dopyt po európskych poľnohospodárskych produktoch naďalej obrovský a zdá sa, že európski daňoví poplatníci budú ochotní podporovať uplatňovanie environmentálnych postupov na farmách.

Väčší strach z budúcnosti majú samotní farmári. Ak odmietnu zmeny a neskoncujú s „kultom závislosti“, potom sa ich dlhodobu narúšané postavenie len zhorší. Ale ak využijú nevyhnutné zmeny, môžu spomaliť úpadok a čeliť budúcnosti s určitým optimizmom. Budúcnosť nie je v udržaní status quo.

Väčšina farmárov by si mala tiež uvedomiť, že dôvody pre tieto radikálne reformy – rozširovanie EÚ a férový trh s potravinami – hoci môžu byť pre nich krátkodobo bolestivé, prinesú významný a väčší úžitok novým členským štátom aj chudobnejším regiónom. Prinesú však aj nepriamy ale reálny prospech farmárskemu spoločenstvu. Ako samotní spotrebitelia, aj farmári získajú zo širšieho, silnejšieho spoločného trhu. Podstatný cieľ tejto politiky, zvýšenie globálnej prosperity a politickej stability, je dôležitý pre farmárov ako aj pre všetkých obyvateľov EÚ.